

Posudek oponenta disertační práce

Juraj Kucharík: Osídlenie Bratislavy v 1. storočí pred Kr. až 4. storočí po Kr. s dôrazom na (možné) rímske osídlenie. Praha 2024.

předkládané v roce 2024 na: Ústav pro klasickou archeologii Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Celetná 20, Praha 1.

Rozsah práce: 242 strán textu, 60 obrázkov v texte, 6 grafov, 57 strán zoznamu použitej literatúry, 62 strán katalógu spolu s obrazovou dokumentáciou.

I. Stručná charakteristika práce

[Zde doporučujeme charakterizovat práci zhruba v rozsahu jednoho odstavce (delší shrnování je zbytečné, neboť součástí práce je i její abstrakt a autoreferát).]

Dizertačná práca Juraja Kucharíka: Osídlenie Bratislavy v 1. storočí pred Kr. až 4. storočí po Kr. s dôrazom na (možné) rímske osídlenie predstavuje zosumarizovanie doterajších poznatkov nielen o rímskych importoch v priestore tzv. Veľkej Bratislavy v neskorej dobe laténskej a rímskom období (dobe rímskej). Jadrom a nosnou témou práce je obdobie neskorej doby laténskej a problematika bratislavského oppida vo vzťahu k Rímu, obchodným a politickým kontaktom miestnej keltskej (Bójskej) populácie, ktoré vyústili nielen ku klasickým importom. Vyskytujúcich sa v oppidálnom období prakticky na všetkých centrálnych sídlach strednej Európy v podobe spotrebného rímskeho tovaru. Dôležitým faktorom a zásadnou súčasťou práce je rímske know-how v období rímskej stavebnej aktivity na Bratislavskom hradnom vrchu, ako aj jeho podhradí okolo polovice 1. stor. pred n.l. Autor pracuje jednak s archeologickým trojrozmerným hnutelným ako aj nehnuteľným nálezovým materiálom, dostupnými kontextami a vlastným prínosom pri ich analýze. To je podložené obrazovými a grafickými prílohami a prehľadnými grafmi. Používa aktuálnu odbornú literatúru vrátane antických prameňov, v ktorej sa dobre orientuje a správne ich používa. Dôležitými výsledkami práce sú jednak možné interpretácie spomínaných rímskych stavieb na akropole oppida, jej potenciálny urbanizmus a predovšetkým ich analýza a chronologické vzťahy. Menšiu časť dizertačnej práce tvorí problematika dokladov importov v rímskom období (dobe rímskej), ktorých tu nie je veľké množstvo, čo súvisí s neskoršou stavebnou aktivitou v oblasti Bratislavy. Autor pojednáva o možnostiach a dôvodoch ich transportu do tejto oblasti v oboch obdobiach. Rozdeľuje ich na niekoľko kategórií. Ich analýzou sa pokúša riešiť aj chronologické otázky, predovšetkým v rámci problematiky bratislavského oppida v 1. storočí pred n.l.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

[Zde doporučujeme zhodnotit stručně celkovou úroveň práce v rozsahu zhruba jednoho odstavce. Takovéto krátké zhodnocení je praktické zvláště u delších posudků, neboť díky němu ještě před podrobným rozбором specifických aspektů práce již zkraje může jasně zazníť, jaký je oponentův celkový náhled na kvalitu práce.]

Dizertačná práca Juraja Kucharíka: Osídlenie Bratislavy v 1. storočí pred Kr. až 4. storočí po Kr. s dôrazom na (možné) rímske osídlenie predstavuje zosumarizovanie doterajších poznatkov nielen o rímskych importoch v priestore Bratislavy v neskorej dobe laténskej a dobe rímskej. Jednoznačným prínosom práce je komplexný pohľad na danú problematiku v širších historických, geografických a chronologických súvislostiach v závislosti od stavu bádania tejto zásadnej problematiky hlavne pre obdobie neskorej doby laténskej a zániku keltského osídlenia v strednej Európe. Závery sú jasne vypodložené, vyargumentované teoreticky ako aj predloženými obrazovými prílohami a katalógom nálezov. Celkovo práca pôsobí vyváženým domom, ma logickú štruktúru a jednoznačne dokladá

dobrú orientáciu doktoranda v problematike. Aj z toho dôvodu hodnotím prácu vysoko pozitívne s tým, že po úprave odporúčam jej časti k publikovaniu.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

[Zde doporučujeme provést podrobné zhodnocení práce. V jeho rámci je vhodné práci mimo jiné zhodnotit podle následujících kritérií (nejlépe s příklady exemplifikujícími všechna Vaše hodnocení). Můžete buď všechny své komentáře rozepsat do jednotlivých kritérií, nebo zformulovat souvislý souhrnný komentář, jenž se vyjádří ke všem kritériím uvedeným níže.]

V práci sú používané sú dva chronologické rámce od 2 miestnych autorov (chronologické schémy Čambal 2019 (publikovaná skôr pracovná verzia, s ktorou sa stále pracuje, Vrtel 2014, katastrofické horizonty (s. 24-26). Ďalej je časť terminologická - pojmy oppidum (s. 27-31) a podobne.

Autor prehľadným spôsobom uvádza čitateľa do problematiky neskorolaténskeho osídlenia ako aj situácie na strednom Dunaji v dobe rímskej (s. 31 nn). Taktiež autor používa správnu terminológiu. K téme „Rezidencia v dobe rímskej“ bude potrebné doplniť publikáciu: Varsik/Kolník 2021: Eine spätantike Residenz im Quadenland. Teil 1

https://www.academia.edu/81090984/V_Varsik_T_Koln%C3%ADk_2021_C%C3%ADfer_P%C3%A1c_Eine_sp%C3%A4tantike_Residenz_im_Quadenland_Teil_1

Definícia bratislavského oppida ako typ Zemplín (Collis 1972), ktorú prevzali aj československí autori zdá sa nie celkom vystihuje situáciu bratislavského oppida. Stotožňujem sa s konštatovaním doktoranda J. Kucharíka (s. 28), že to nezodpovedá skutočnosti a to nielen kvôli nálezom rímskych architektur. Bratislavské oppidum vykazuje viaceré špecifiká – je na závere oppidálneho obdobia, je na východnej periférii oppidálneho sveta, má špecifickú razbu mincí, rímske architektúry, je absolútne atypické oproti klasickým oppidám v západnej Európe, istým spôsobom je nadregionálne – smerom k Rímu, ale zároveň lokálne, minimálny dosah a kontakty smerom na sever, východ. V obmedzenej miere na západ do Čiech, aj to skôr opačným smerom z Čiech na JZ Slovensko, kde už ale chýba spätná väzba.

Autor sumarizuje územný rozsah oppida aj s odvolávkami na autorov (s. 29-31) s tým, že územný rozsah sídelnej zóny oppida sa stále mení (rozširuje) vďaka novým zýchraným arch. výskumom. Tie do istej miery stále postupne menia definovanú „sterilnú zónu v rámci sídelných zón“, čo autor aj odvodňuje aj zámerným vynechaním prázdnych zón aj na iných oppidách (s. 30-31). Dôležitou časťou je aj Bratislava-Vydrice v podhradí, ktorá je aktuálne rozpracovaná (výskum SAHI 2007-2008). Sú tam torzá pravdepodobne rímskej architektúry, ako aj nálezy rímskych importov. Objavuje sa tu aj včasno germánska keramika (Grossromstedtský horizont - stupeň A).

Kapitola importy: Bronzové nádoby (s. 55-67). Eggers 16, Eggers 91-92 (možný výskyt v neskorolaténskom období, v Augustovskom horizonte – Marobdova ríša), atáša v podobe viničného listu, cedníky (2ks – nedochované), držadlá, väčšinu je možné datovať všeobecne do neskorolaténskeho obdobia až na Eggers 91/92, tie sa vyskytujú na prelome letopočtu (možno náznak prežívania v augustovskom období? Spracované a rozanalyzované sú aj 2 bronzové zvony.

V prípade importov keramiky (s. 67-80) ide predovšetkým o stolovú keramikou, minimálne zastúpenú v porovnaní s domácou hrnčiarskou produkciou (aj stolovou keramikou). Konkrétne je to čierno listovaná keramika resp. Kampánska keramika (2. pol. 1. stor p.n.l.). Lamboglia 7/16 a typ Lamboglia 7, fáza 2, datovaná 30/26 – 10 pred n.l. v Arezze, v stredodunajskej oblasti len aretínska keramika. Aco poháre – 1 exemplár z bratislavského hradu, z obj. 134/09 (dat. 30/20 pred n.l. až Tibériovské obdobie). Terra sigillata z Bratislavy zastúpena 2 exemplármi (Ventúrska, Vydrice), datovaná ako včasnoaugustovská z rokov 40/30 p.n.l. (doplnok: z Vydrice sú ešte ďalšie 2 ks), ďalšie jej nálezy sú z Devína – aretínska, ostatné a miestne (tvarové) imitácie rímskej stolovej keramiky, kotlíkovité trojnožky – používané v súvislosti s olivovým olejom pri varení. Zásobnice, tie majú staršiu tradíciu v LT prostredí, hoci sa tvar okraja mení (napr. Plavecké Podhradie–Pohanská), z Bratislavy domnievam sa ide o domáce tvary, čo konštatuje aj autor práce (s. 75). Vyhodnotenie importov keramiky je na s. 75-77.

Amfory – čisto funkčný tvar nádob, obal na olej a víno. V Bratislave sa vyskytujú oba typy: Dressel a Lamboglia, predovšetkým Dressel 6A a Lamboglia 2 (Adriatické majú jednoznačnú prevahu, celkovo 822 črepov a ca. 39 jedincov). Amfory slúžili na transport olivového oleja a sú datované do 3. štvrtiny 1. stor. p.n.l. (s. 77-85). Vyskytujú sa na nich aj kolky, ktoré autor uvádza resp. definuje ako jeden zo svedkov a základných znakov romanizácie, a to na základe zmien stravovacích návykov miestneho obyvateľstva, resp. jeho časti predovšetkým na oppidách.

Sklenené nádoby sa vyskytli v 4 kusoch rôznych typov (rebrované misky, fľašovité nádoby). Nie sú chronologicky citlivým predmetom. Gemy – gema s muchou, gema s Fortunou (nález na svahu hradného vrchu, možno zbierka z 1. ČSR).

Časť týkajúca sa mincí začína úvodom do problematiky. Kapitola je rozdelená na rímske republikánske mince, ktoré nepatria v prípade Bratislavy k chronologicky citlivým nálezom, keďže ide o staršie razby. Výnimkou je legionársky denár Marca Antonia z bratislavského podhradia - Vydrice. Našli sa na 5 lokalitách Bratislavy-Starého mesta. Navyše výskyt legionárskych denárov je pomerne častý a v obehu sú až do doby rímskej v 2. storočí. Nedoriešenou otázkou ostáva prípadné využitie rímskych strieborných mincí ako suroviny pre domáce razby mincí, nad čím sa zamýšľalo už viacero bádateľov (poznámka: nateraz chýba analýza chemického zloženia miestnych mincí všetkých typov a razieb a ich prípadné porovnanie s chemickým zložením rímskych mincí).

Bratislavské mince: autor uvádza čitateľa do problematiky bratislavského mincovníctva, venuje sa aj terminológii, kde uvádza, resp. sa prikláňa k používaniu bratislavské mince, v prípade veľkých razieb používa termín tetradrachmy, čo je správne aj napriek rozmanitosti v nedávnej minulosti používaných či navrhovaných označení týchto razieb (hexadrachma a pod.). Venuje sa predovšetkým razbám bratislavských mincí, ktorých ikonografia vychádza z rímskych republikánskych predlôh (BIATEC, NONNOS, COBROVOMARUS, BSVS/BVSVMARVS, COISA). Kapitola logicky a prehľadne sumarizuje danú problematiku aj s vlastnými úvahami. Autor sa kriticky vyjadruje aj k práci Ch. Röttgera, ktorý razbu bratislavských mincí spája s obdobím rokov 40 – 9. pred n.l., (čiže dominancia augustovských razieb), čo nekorešponduje s doterajším rešpektovaným datovaním kontextov a nálezov z bratislavského oppida. Čo správne vyhodnocuje aj autor dizertácie. Navyše ich výskyt v kombinácii s eraviskými mincami neexistuje. Eraviské mince v rámci JZ Slovenska (napr. nález z Devína) sa javí až v kontexte doby rímskej, nie v rámci neskoršej doby laténskej! O tom svedčia aj novšie nálezy z Čiech, nachádzané spolu s denármi Octaviana Augusta (J. Militký). Autor sa venuje aj samotným nápisom na bratislavských minciach, písaných latinkou. Tých je nateraz známych 17, a prezentuje ich prehľadným spôsobom. Vo vyhodnotení mincí autor ohraničuje výskyt miestnych bratislavských razieb na základe komparácie s republikánskymi razbami medzi roky 60 – 40 p.n.l. Správne spochybňuje razbu malých nominálov typu Karlstein medzi rokmi 35-35 pred n.l. podľa E. Kolníkovej (1996), ktoré je neopodstatnené. V ich prípade išlo o obehové mince, existujúce počas celej existencie bratislavského oppida, ktoré neboli deponované. Boli súčasťou jednotného menového systému spolu s Biatekmi (hexadrachami) a drachmami/hemidrachmami typu Simmering. To podporujú aj nálezové situácie priamo z Bratislavy. Rovnako začiatok razby bratislavských mincí (typ Biatec) nemá nateraz oporu v tak skorom datovaní aké uvádza E. Kolníková (teda po roku 90 pred n.l.), ale neskôr. Autor sa zamýšľa aj nad raritným zlatým statérom s kontramarkou DEVIL (publikovaný J. Fröhlichem v roku 2010) (s. 109). Osobne sa domnievam, že ide o falzum. Navyše zdá sa, že v prípade nápisu DEVIL ide v skutočnosti o nápis DEVII! Taktiež správne vyhodnocuje použitie mincí – veľké tetradrachmy jako tezauračné mince, určené na obchod smerom von. Menšie nominály drachmy/hemidrachmy typu Simmering a oboly typu Karlstein definuje ako obehové mince slúžiace pre domáci obeh (s. 110). Ide o veľmi dobre a prehľadne spracovanú problematiku predloženej práce.

Kapitola suroviny: transport na báze Jantárovej cesty, ten je v prípade bratislavského oppida skôr nepravdepodobný (s. 114). Nasvedčuje tomu jednak absolútne minimálny výskyt tejto komodity ako takej v priestore Bratislavy a JZ Slovenska v nálezoch z tohto obdobia. Zdá sa, že Jantárová cesta v tomto období už neplnila svoj účel (na rozdiel od záveru 3. a počas 2. storočia pred n.l. - LTC1/LTC2). Zamýšľa sa nad pôvodom striebra na razbu mincí, kde sa jednou z možností javí aj

použitie rímskych republikánskych mincí (vid'. vyššie), hoci sám autor zároveň dodáva, že v samotnom Ríme ich bol nedostatok (s. 114).

Dôležitou surovinou bola mosadz. Ide o rímsky vynález, s pomerom zinku viac ako 20%. Jej analýze venuje autor priestor a to jednak z dôvodu nálezu 11 kg ingotu na bratislavskom hrade v stavbe II na severnej terase hradu, ako aj fakt, že drvivá väčšina spôn typov Alèsia, Jezerine, Gorica, Almgren 18 sú podľa vykonaných XRF prvkových analýz, bola vyrobená už z mosadze a nie z bronzu. Ingot je detailne vyhodnotený aj s dostupnými analógiami. Pripojené je aj jeho prvkové zloženie. Okrem toho sa autor pohral aj s množstvom sortimentu, ktoré je z tohoto ingotu možné vyrobiť (ca 1300 spôn). Navyše ingot/hrivna je pomerne jednoznačne spojitelný s rímskymi aktivitami. Okrem toho sa autor venuje mechanickým vlastnostiam mosadze, ktoré sú lepšie ako vlastnosti bronzu. Záverečné vyhodnotenie sumarizuje na s. 120.

Zaujímavou kapitolou sú tzv. neviditeľné importy. Ide o transport technológií a výrobných postupov pre rôzne materiály či nápisy latinkou na minciach, ryté graffity, amfory či ich obsah v podobe olivového oleja a vína a mosadz či práve stavby rímskeho štýlu, do akej miery sa na nich podieľali miestny členovia spoločnosti. Kapitola sumarizuje predtým vyhodnotené importy v retrospektíve. S touto časťou súvisí aj latinské písmo, identifikované jednak na bratislavských minciach, ako aj formou graffity. Tu autor prehľadne sumarizuje nálezy graffity v keltskom svete, ako aj na štyroch exemplároch keramiky z Bratislavy (s. 125 nn.), pričom nie je možné sa vyjadriť k ich významu. V krátkosti sa autor venuje aj značkám na dnách nádob, predovšetkým sitúl. Na 1 exemplári amfory z Bratislavy je nápis AE, *tituli picti*. Na jednej amfore je vyrytý nápis COB, ktorý je možné hypoteticky spojiť s menom konzumenta – COBROVOMARVS? Ďalej O VIII – 8 – váha 8 congii, čo je obsah 1 amfory ako aj písmeno R(eceptum) – uhradené. Rozoberá aj skratku AR(icinum) (vinum). Graffity su v nálezoch z Bratislavského oppida v najväčšej miere zastúpené teda na importovanej keramike – na amforách (s. 128). S písmom súvisia aj nálezy stylusov, ktoré pochádzajú zo 4 polôh okrem akropoly a naznačujú istú gramotnosť časti populácie. S písomníctvom, resp. skôr s korešpondenciou súvisia aj nálezy bronzových schránok v oppide.

Rozsahom obsiahla a zároveň zásadná kapitola je venovaná architektúram rímskeho typu na hradnom vrchu (akropole oppida), kde bolo archeologickým výskumom v rokoch 2008-2010 a a 2014-2015 odkrytých a identifikovaných celkovo 8 stavieb na severnej terase (stavby I až VIII) a 4 na nádvorí hradného paláca (stavby I až IV)). Rímske kamenné architektúry sú najpádnejším a najexponovanejším dokladom rímskeho importu (s. 130-162). Ďalšie architektúry boli doložené na Kapitulskej ulici č. 17, Ventúrskej č. 7 a v podhradí na Vydrici. Priestor je tu venovaný aj hypotetickej rímskej architektúre (s. 142-147, prehľadný súpis na s. 145-146), predovšetkým v podobe veľkomoravskej baziliky na východnej terase bratislavského hradu, o ktorej sa predpokladá, že môže byť rímskeho pôvodu. Bazilika mohla využiť teoeticky základy staršej stavby? Pôdorysom sa podobá stavbe č. II situovanú na severnej terase. Tu však neprebehlo revíznym výskum. Podobne na Vydrici stojaca zrúcanina Vodnej veže je vedená ako hypotetická rímska stavba, avšak najnovšie výskumy podložili jej datovanie do 11. storočia ako nateraz najstaršej stredovekej kamennej fortifikácie v Bratislave (Šimončíčova-Koóšová 2019, 145.). Autor v kapitole podobne opisuje jednotlivé stavby a pripája k nim aj vlastné úvahy. Od strany 148 sa venuje vyhodnoteniu rímskych architektúr, ako aj ich chronológii, ktorá je jednak postavená na superpozíciách so staršou neskorolaténskou drevozemnou architektúrou. Ich datovanie je možné ohraničiť len rámcovo, a to ca. medzi roky 60/50 – 30/20 rokov pred n.l. (s. 148). Autor vyhodnocuje jednotlivé stavebné a technologické prvky architektúr, akými je napr. liata *terazzovitá* podlaha a zdobená podlaha (*opus signinum*), ktorú štýlovo analyzuje a zároveň vyhodnocuje jej datovanie na základe analógií z lokalít v Itálii (s. 150-152) s tým, že *opus signinum* je menej časté vo východnom Stredomorí. Motív podlahy *opus signinum* (meandre a rozety) sú charakteristické pre stavby s maľbami prvého pompejského štýlu (80 – 50 pred n.l., s. 153). Autor sa v nasledujúcom texte venuje aj dokladom omietok a nástenných maľieb (tu možno lepšie použiť farebnej úprave interiérových stien). Tie sa zachovali len v sekundárnych polohách a to v torzovitom stave. Doložené sú červené, bordové, žlté, modré, biele a žlté farby. Motívy sú lineárne, ale inak nerekonštruovateľné do prípadných iných motívov. Chronologicky spadajú maľby zo stavieb bratislavského oppida do 2. pompejského štýlu (80 – 20 pred n.l.),

konkrétne do prelomu jeho 1 a 2 fázy (80-50/50-20 pred n.l., s. 153). V nasledujúcich riadkoch sa doktorand venuje urbanizmu akropoly a stavieb na nej a to ich rozmiestnením na terasách v závislosti od ich hierarchie. Najhonosnejšia stavba je na najvyššom bode (hradny palác). Počíta s fórom, bazilikou, tak jako to opísal *Vitruvius*, a to skôr vo význame architektonicko/urbanistického riešenia a nie v ich vzájomnom vzťahu. Pripája aj ďalšie členenie areálu, ktorý bol zo značnej časti zničený stredovekou a novovekou zástavbou hradného areálu. Funkciu a stavby samotne autor prirovnáva k stavebným aktivitám na Magdalensbergu, pričom asociujú aj tamojší vývoj. V rámci ich funkcie predstavujú zastavanú plochu ca 350 ha. (s. 156), čo je asi preklep. Skôr ide o 35 ha. Zástavba je na severnej, západnej a východnej strane s tým, že pravdepodobne predstavuje budovy so sakrálnou, verejnou a súkromnou (obytnou) funkciou (s. 156). Domnieva sa, že tu (na Magdalensbergu) bola pravdepodobne pôvodne nahradená drevozemná architektúra kamennou niekedy v rokoch 40/30 pred n.l.). Stavebná fáza čiastočne koreluje so zástavbou Bratislavy, ale je dochovaná len torzovito, keďže Magdalensberg prešiel neskôr výraznou stavebnou prestavbou. Najokázalejšiu stavbu č. I na nádvorí hradného paláca definuje ako fórum/ resp. pomocne ju označuje ako baziliku, pričom vychádza z parametrov definovaných *Vitruviom*. Porovnáva ju s Magdalensbergom resp. Bibracte. Pravdepodobne išlo skôr o súčasť rezidencie miestnej elity – súkromnej rezidencie funkčne používanej aj ako prezentačný priestor pre politické a obchodné jednaná (s. 158). Stavby na severnej terase č. I. a II. sú interpretované jako obytné súkromné domy s priestormi na prízemí, definovanými ako sklady. Zároveň sa domnieva, že rímske architektúry sú dispozične aj funkčne prispôbené laténskej stavebnej tradícii (čiže rímsky spôsob, ale tradícia a funkcia miestna, prispôbená na mieru miestnej populácii). Stavbu č. IV na severnej terase aj na základe analógií z Celje, Nauporte, Augst-Sichelen hypoteticky označuje jako *sanctuarium* – svätyňu. Najväčšou stavbou na severnej terase je stavba č. VII. V prípade tejto dvoj piliérovej viacpodlažnej stavby by mohlo ísť o stavbu *horrea* (s. 161–162). Uvažovalo sa o jej hospodárskej funkcii, ako aj o vstupnej bráne. O jej obrannej funkcii napovedá aj hrotitá piekopa západne od stavby – tj. nedá sa vylúčiť ani obranná funkcia stavieb v tejto časti akropoly. Kamennú architektúru na Kapitulskej ulici možno podľa autora jednoznačne priradiť k rímskym stavbám na hradnom vrchu. Podľa B. Novotného išlo o vstupnú vežovitú bránu, s čím sa autor nestotožňuje jednoznačne. Hoci argumentuje výskytom fortifikačných prvkov v jej okolí (priekopy).

Druhou časťou predloženej práce je problematika importov v rímskom období. Tu by snád' bolo na mieste používať termín „doba rímska“ tak, ako je to zavedené v odbornej literatúre (163 nn.). Autor sa v úvode do problematiky venuje dejinám bádania (od 15. storočia po súčasnosť) a to prehľadným spôsobom, pričom historiografii sa autor venoval už aj skôr vo vlastnej publikačnej činnosti (Kucharík 2020, 2023). Povojnová generácia bádateľov M. Pichlerová a T. Kolník predpokladala rímsku stanicu v priestore Bratislavy–Starého mesta. To sa ale doteraz nepotvrdilo archeologickým výskumom (s. 172 nn).

Nasleduje kapitola kategórie predmetov, rozdelená na predmety podľa materiálu. Kovové predmety – spony (A 238, TKF), bronzové nádoby, zvonček. Keramika: terra sigillata sa vyskytla na viacerých polohách Starého mesta, podobne aj mortáriá. Hlinený kahanec a sklené nádoby sú z neznámych kontextov. Podobne aj dva prstene pochádzajúce z nálezu na hradnom vrchu, ktorý pravdepodobne tvoril novodobú zbierku. Rímske mince sa objavujú skôr sporadicky, a bez nálezových okolností. Hoci v zmysle predpolia Limes romanus su v priestore JZ a južného Slovenska bežnou súčasťou nálezov na germánskych sídliskách v počte stoviek kusov. Z Bratislavy ich pochádza 5 exemplárov. Autor pripája aj zoznam nálezov rímskych mincí v ostatných mestských častiach Bratislavy (tab. 6, s. 188). Nálezy rímskych mincí nijak nevybočujú zo spektra nálezov na germánskych sídliskách v predpolí Limitu od územia južného Pomoravia až po sútok Hrona a Dunaja na južnom Slovensku. Nie je vylúčené, že v tejto „nárazníkovej zóne“ obývanej Germánmi boli mince používané v obeh v rámci peňažnej výmeny.

V kapitole doklady stavebnej činnosti sa autor venuje jednak kamennému stavebnému materiálu, zabudovanému v stredovekej architektúre bratislavského hradu a stavbách v Starom meste. Sem patrí aj stavebná terakota, opäť použitá sekundárne v stredovekej architektúre Bratislavy a hradného areálu. Kamenné architektonické články sú vyhodnotené precízne, typologicky správne a

vždy s priloženým nálezovým kontextom. Podobne aj kolký na stavebnej keramike, kde ide väčšinou o kolký légii, ktoré sa tu v dobe rímskej pohybovali (LEG X, LEG XIII, LEG XIII G, LEG XV). Od s. 188 nasleduje vyhodnotenie stavebnej činnosti aj s mapovými podkladmi rozptylu nálezov kamenného stavebného materiálu v priestore Bratislavy-Starého mesta (obr. 55). Zaujímavosťou je, že rímske kamenné články sa našli predovšetkým v murivách stavieb z 9. až 13. storočia. To isté platí na základe analýzy aj pre stavebnú terakotu (obr. 56). V prípade stavebnej keramiky a kolkom vyššie uvedených légii na nich sa autor venuje aj obdobiu dislokácie týchto légii na strednom Dunaji (s. 203, obr. 57). Autor analyzoval stavebnú keramiku aj v širšom kontexte Bratislavskej brány (s. 204-207).

Zaujímavá je stať o hypotetickej rímskej architektúre v Starej Bratislave (s. 207-210, kde sa autor pokúsil zosumarizovať a objasniť hypoteticky pôvod rímskeho stavebného materiálu na území Bratislavy). Ide teda o: 1. zo zadunajskej časti (Carnuntum, Geulata), 2. zo stavieb v naddunajskej časti (Devín, Bratislava-Dúbravka resp. Podunajské Biskupice, Stupava), 3. teoreticky z doteraz neznámej stavby priamo v Bratislave-Starom meste.

Kapitola venujúca sa problematike germánskeho osídlenia: venuje sa najstarším nálezom germánskej keramiky z Vydrice, ktorá je v neskorolátenskom kontexte – Plaňanský horizont. Stručne charakterizuje osídlenie zázemia Bratislavy v 1. storočí n.l. v Bratislave-Vajnorochoch, poloha Vlčí klin, ako aj najstarším germánskym hrobom v Devíne, resp. spornému hrobu v Cíferi.

Pokiaľ ide o germánske nálezy z Bratislavského hradu, publikované Š. Janšákom, tie sa nateraz v nálezovom materiáli z hradu nepotvrdili. Publikované črepy patria ku grafitovým zásobniciam z 11.-13. storočia, ktoré sú aj pre Bratislavu v stredoveku typické (Janšák 1947, (KAT. 114, podľa Janšák 1947, ide o zásobnice z 11.-13. storočia, len črepy z tiel sú snád germánskeho pôvodu.). Z hradu, zo severnej terasy pochádza aj ojedinelý nález germánskej spony typu Almgren VI: 2a, typ s hrotitou nôžkou, ktoré sú charakteristické pre mladšiu dobu rímsku (4. stor. n. l.). Zo Šancovej ulice, ktorá je situovaná mimo historické centrum Bratislavy-Starého mesta pochádza nález 4 urien, nájdených v roku 1954. Tie boli interpretované ako žiarové hroby z 3. storočia.

1. Struktúra argumentácie.

[Je výklad zrozumiteľný? Je na každom mieste zjavné, čo chce autor říci a proč to říká právé nyní? Je práce přehledně členěna? Směřuje práce k jasně vytčenému cíli a daří se jí tento cíl naplnit?]

Dizertačná práca je spracovaná logicky, prehľadne a hlavne zrozumiteľne. Je rozdelená do kapitol podľa chronologického rámca na dve nosné časti – neskorolátenske obdobie (s. 48 – 162) a rímske obdobie (možno by bolo vhodnejšie použiť zaužívaný termín „doba rímska“, s. 163 nn.). Práca je rozdelená do podkapitol v závislosti od analyzovanej problematiky – typu importov apod. Text je prehľadný, dobre sa v ňom orientuje a má logickú štruktúru. Ciele práce sú jasne stanovené a definované s tým, že autor sa s témou vysporiadal v rámci možností predovšetkým aj v podobe nepublikovaných nálezových kontextov výborne. Závery sú vyargumentované, hoci otvorené, či je samo o sebe logické, keďže neskorolátenske osídlenie Bratislavskej brány (v *minulosti Porta Hungarica – čím je len podtrhnutý strategický význam tohoto geografického priestoru, v neskoršej dobe laténskej lemovaný niekoľkými výšinnými opevnenými polohami – Braunsberg, Devín, Devínska Kobyla, Bratislavský hradný kopec*) a oppida v priestore Starej Bratislavy je momentálne živou vecou. Samotná chronológia bratislavského oppida ako aj neskoršej doby laténskej v strednej Európe je momentálne intenzívne riešená viacerými odborníkmi s nateraz otvorenými a nejasnými závermi. Tie sú autorom práce formulované v jednotlivých bodoch diskusie.

Napr. o vplyve Norikov sa uvažovalo od 80-tych rokov 20. storočia (L. Zachar 1988, Pieta/Zachar 1993, E. Kolníková 1996) až do teraz v niektorých prípadoch. Zdá sa však ako nepravdepodobný, resp. nateraz nedoložený v archeologických prameňoch. Otázkou ostáva, či je vôbec zaznamenateľný/ či rozpoznateľný?. Ako doklad sa uvádza nález pokladu východonorických mincí na Bratislavskom hrade, čo ale samo o sebe dokladom vplyvu byť nemusí. Norické mince sa nevyskytujú v nálezových celkoch z Bratislavy. Iné doklady vplyvu Norikov nateraz doložené nie sú.

Rozmach neskorolátenskeho osídlenia Devína po zániku bratislavského oppida tiež asi neobstojí. Z časti je súčasné s Bratislavou s tým, že Devín existuje až do začiatku doby rímskej, ako strategické

miesto. Inak mal v rámci neskorej doby laténskej voči oppidu na území Bratislavy nižší, menší význam na viacerých úrovniach (ekonomická, hospodárska, politická, vojenská, administratívna...).

Tri (3) tézy o bratislavskom oppide zdá sa najreálnejšie podporujú tvrdenia v bode 3 – J. Kyselu (s. 54-55). Dá sa súhlasiť, že tzv. Kelto-rímska fáza bola sk, tj. okolo polovice 1. stor. pred n.l. ako po Caesarovej smrti. Čiže v 2. polovici LTD2a, nie v LTD2b. LTD2b bola zdá sa mladšia, úpadková fáza oppida, v ktorej už neprebíhala rímska stavebná aktivita na oppide, ani razba miestnych mincí a pod.

2. Formální úroveň práce

[Pracuje autor koherentne se zkratkami, syntaxí bibliografických odkazů, přepisy cizích slov apod.? Užívá správně poznámek pod čarou? Nedopouští se pravopisných chyb a jazykových neobratností? Je práce vizuálně přehledná a dobře graficky zformátovaná?]

Autor preukázal výbornú orientáciu v odbornej literatúre ako aj v prameňoch. Citovanie jednotlivých diel je správne, kombinované s poznámkami pod čiarou, ktoré sú v kontexte správne používané a dopĺňujú hlavný text. Štylistika textu je zrozumiteľná a prehľadná, text je písaný kultivovaným jazykom bez gramatických chýb a preklepov. Aj grafická úprava práce je zvolená prehľadne a logicky. Vhodne dopĺňa text aj pokiaľ ide o informačnú hodnotu obrazových príloh.

Priložené obrazové podklady (scany) ku katalógu nálezov importov plnia svoju funkciu, aj napriek tomu, že niektoré sú v nízkej kvalite rozlíšenia (dpi, v niektorých prípadoch predovšetkým starších publikáciách nižšou kvalitou zdrojových podkladov. Može byť spôsobené kompresiou dát pri transformácii rukopisu do PDF formátu), hoci svoj účel spĺňajú. V prípade publikovania však doporučujem, ak to bude možné priložiť kvalitnejšie scany. V jednom prípade nejde o germánsku keramiku (viď vyššie: KAT. 114, podľa Janšák 1947, ide o zásobnice z 11.-13. storočia, len črepy z tiel sú snád germánskeho pôvodu). Výsledky práce sú logicky kombináciou jednak doterajších publikovaných interpretácií a vlastnými výsledkami analýz autora práce.

Pokiaľ ide o pravopis a celkovú úroveň písomného prejavu a vyjadrovania sa, tá je na vysokej úrovni. Jedine pár drobných upozornení na používané slovné spojenia: Jednať sa, nejednať, správne je používať: ide o. Alebo používanie zdobnenín: uško – správne je: ucho.

3. Práce s prameny či s materiálom

[Pracuje autor průhledným způsobem se sekundárními prameny? Využívá všechny sekundární prameny, které by využívat měl? Využívá náležitě primární prameny a pracuje případně s pramennými jazyky všude tam, kde je to na místě? Pracuje s prameny metodicky správně? Je-li práce založena na sběru materiálu, je metodologie sběru a analýzy koherentní? Jsou všechny kroky v analýze odůvodněné a dobře provedené? Odpovídá způsob sběru a zpracování materiálu výzkumné otázce či testovaným hypotézám? Vyplývá interpretace výsledků, kterou autor předkládá, z výsledků empirického výzkumu či z pramenů, o něž se práce opírá?]

Autor v celej predloženej práci dokazuje svoju orientáciu v odbornej literatúre, ako aj antických prameňoch k téme. Kritickým spôsobom sa vyjadruje k jednotlivým riešeným témam. V texte správne cituje a používa všetky v zozname literatúry uvedené odkazy, vrátane prameňov a správne s nimi pracuje. Autor vychádza z doteraz publikovaných nálezov, zároveň však ukázal zvládnutie práce aj s trojrozmernými nálezmi, ktoré doteraz nie sú publikované. Sám autor sa podieľa na spracovaní a analýze neskorolaténskych nálezov z výskumu Bratislavského hradu. Dokladom toho je jednak predložený katalóg nálezov, ako aj obrazové prílohy, ktoré sú prebraté aj s citovaným prameňom a autorstvom v popiskoch.

Autor taktiež správnym spôsobom používa a vysvetľuje napr. zmienky antických autorov o barbarskom území, resp. kráľoch, tým, že antickí autori sa zmienovali skôr o vojnových udalostiach z pohľadu ich významu pre Rím ako o bežnom živote Germán, čo je logické, bolo to pre Rimanov marginálne. Autor čitateľa uvádza aj do problematiky rímskej expanzie či skôr vplyvu v 2. storočiach pred n.l. v širšom geografickom rámci laténskej západnej, strednej a JV Európy, čím preukazuje svoj

prehľad a orientáciu v problematike.

Pre priestor Bratislavy je zásadné aj ťaženie Ríma pod vedením Tiberia od Carnunta a S. Saturniom z Mogontiaca pri Rýne proti Marobudovi roku 6 n.l. (V. *Paterculus*). To dokladá vojenskú prítomnosť Rimanov na Devíne, ale nateraz nie v priestore oppida na území Bratislavy (s. 38).

Podobne sú zásadné informácie o vzťahu Rimanov s Germánmi v prvých decéniách 1. storočia n.l. – konsolidácia hranice na Dunaji, budovanie kontaktnej – možno nárazníkovej zóny (tretia zóna, kultúrny most) – Vanniovo kráľovstvo. Vzťah nasledovníkov – Vangia a Sida voči Rímu, ich pomoc v bitke pri Cremone (Bedriacu) na strane neskoršieho cisára Vespasiana roku 69 (s tým pravdepodobne súvisiace rímske nálezy (riad, glazované skyphosy, cantharosy) v hrobách na pohrebiskách v Abraháme, Kostolnej pri Dunaji a Sládkovičove). Nasleduje ucelený exkurz vo vzťahoch Ríma ku germánom až do konca doby rímskej – 1. až 4. storočie (s. 39-45).

Zaujímavou a dôležitou časťou práce je historiografia – dejiny bádania bratislavského oppida. Tu autor prehľadným spôsobom sumarizuje doterajšie poznatky a vnímanie jednotlivých generácií bádateľov (s. 48 nn.). Tu možno doplniť práce Paulsena 1933 o keltských minciach.

K prameňom 2 poznámky: Dácky Horizont s. 25-26 – pozri aj Čambal et al. 2015, Čambal 2019 – dácky horizont je skôr vojenskopolitická epizóda...ak vôbec. 2 katastrofické horizonty oppida – Vrteľ 2015 – len chýba analýza.

4. *Vlastní přínos*

[Je práce pouze mechanickým kompilátem, nebo autor své primární i sekundární prameny přetavuje v nějaký nový, organický celek a vnáší do tématu nějaký vlastní pohled?]

Autor dizertačnej práce Juraj Kucharík mal pri vyhodnocovaní témy bratislavského oppida sťaženú úlohu. Vzhľadom na fakt, že najnovšie archeologické výskumy Bratislavského hradu v rokoch 2008-2010 a 2014 sú a ešte dlho nebudú komplexne vyhodnotené, časti importov chýba archeologický kontext. Podobne je tomu aj v prípade nálezov z Bratislavy-Starého mesta, teda územia „intra muros“ oppida, kde od 70-tych rokov 20. storočia dodnes prebehli desiatky záchranných archeologických výskumov bývalej MSPS resp. súčasného MÚOP, avšak podobne niesú z veľkej časti doteraz vyhodnotené a publikované. Tieto fakty sťažujú vyhodnocovanie a nastavenie koncepcie problematiky oppida, jeho sídliskovej štruktúry a v konečnom dôsledku aj chronológie, osídlenia v neskorej dobe laténskej, vzniku oppidálnej štruktúry a keltského osídlenia. Navyše stredoveká zástavba v tomto priestore výrazným spôsobom zničila staršie stopy po osídlení. Napriek tomu sa autor zhostil svojej úlohy zodpovedne a dospel k nim predloženým a v bodoch zhrnutým kritickým komplexným záverom na všetky v práci riešené otázky (napr. Carnuntum I), ktoré sú prínosné do ďalšieho riešenia problematiky konca doby laténskej v stredodunajskom geografickom priestore.

Zásadné výsledky analýzy sú zhrnuté v záveroch a diskusii (s. 218-237). Sumarizuje zistenia spomenuté vyššie. K zásadným patria nasledovné:

Spochybňuje vyčlelenie samostatnej kelto-rímskej fázy oppida, čo má svoje opodstatnenie. V prípade rímskych aktivít môžeme hovoriť skôr o období klasickom období oppida (mladší stupeň LtD1a, pred rokom 44 – t.j. Caesarovej smrti) predchádzajúcom poslednej, teda úpadkovej fáze oppida a osídlenia (LtD2b).

Komentuje obdobie zániku oppida a prípadných 2 katastrofických horizontov (Vrteľ 2015).

Autor hodnotí osídlenie oppida v závere letopočtu s tým, že zánik kladie k rokom 30/20 pred n.l. Vyjadruje sa k prípadnému stotožneniu oppida ako **Carnuntum I**, a to skôr negatívne a to s argumentáciou o chýbajúcich nálezoch rímskeho vojenského charakteru v oppide. Hypoteticky o Carnuntum ísť môže aj vzhľadom na fakt, že sa spomína pri ťažení Tiberia proti Marobudovi. Rimania predpokladám veľmi dobre poznali geografiu tejto oblasti, práve na základe predošlých kontaktov s predstaviteľmi oppida (z obdobia rímskej stavebnej aktivity – spolu s ňou prospekcia terénu Rimanmi aj z vojensko-strategického hľadiska). Výskyt rímskych militárií nemusí s oppidom súvisieť, resp. nieje to argument. Carnuntom I nieje Rimanmi označované ako vojenský dočasný tábor. Spomínané doklady rímskych vojenských aktivít sa predpokladajú na lokalitách v Korutánsku Strebersdorf a

Frankenau-Unterpullendore. Prehľadne sú tu zhrnuté percentuálne zastúpenia rímskych importov v podobe grafov a ich chronologického rámca (latén: graf 2, 3). Pre rímske obdobie graf. 4 až 6.

Dotazy k obhajobe

[Zde doporučujeme uvést niekoľik dotazů k diskusi, na něž by měl doktorand při obhajobě odpovědět. Můžete tak učinit též formou rozsáhlejšího kritického rozboru práce, nicméně i v takovém případě je praktické hlavní dotazy uvést i samostatně v bodech.]

1. *Ako vníma doktorand na základe dosiahnutých výsledkov analýzy rímskych importov ako aj doterajších poznatkov bratislavské oppidum?*
2. *Aký je pohľad doktoranda na chronológiu bratislavského oppida, jeho vznik a zánik (katastrofický horizont/horizonty?).*

IV. Závěr

[Svůj závěr prosím vyjádřete pomocí následujícího formalizovaného vyjádření (které pochopitelně můžete jakkoli rozvést, upřesnit či mu předřadit rozsáhlejší souhrnný hodnotící komentář k práci):]

Doktorand Juraj Kucharík predloženou prácou splnil podmienky zadanej témy dizertačnej práce. Zároveň aj vo svojej odbornej praxi dokazuje svoj záujem, odbornosť a veľkú pracovitosť - agilitu, čoho dokladom je predovšetkým jeho sú jeho dobre rozbehnutá publikačná činnosť (vid'. zoznam použitej literatúry na s. 270-271), ako aj výstavné výstupy (BIATEC – NONNOS, Rimania a Slovensko).

Doktorand zvládol doktorandskú prácu bez problémov, výborne sa orientuje v danej problematike, na základe čoho formuluje vlastné pozorovania a závery. Do budúca po úspešnom obhájení dizertačnej práce jednoznačne doporučujem po úprave dizertačnú prácu, alebo jej časti publikovať a to vzhľadom na kvalitu jej spracovania a nové, zásadné prínosy v stave bádania danej problematiky. Týmto doporučujem prácu k obhajobe.

Predběžně klasifikuji předloženou disertační práci jako **prospěl/a** –~~neprospěl/a~~.

4.11.2024

Mgr. Radoslav Čambal, PhD.